

۶۰ - تنسوق نامه ایلخانی تألیف محمد بن الحسین الطوسی نسخه خطی

۶۱ - جامع الاشیاء تألیف حکیم باقر حسین خان بهادر مدراس (هند) ۱۹۵۰

۶۲ - جامع المفردات الادویه والاغذیه تألیف ابو محمد عبدالله بن احمد ضیاءالدین
البیطار المالقی معروف بابن بیطار چاپ مصر

۶۳ - جمهرة اللغة تألیف ابن درید - Ibn Duraid And His Treatment
of Laon-Words. A SiddiQi, Allahabad 1930 (Reprinted
From The Allahabad University Studies Vol-VI)

نگاه کنید به SiddiQi شماره ۲۹۶

۶۴ - جواهر اللغة تألیف محمد بن یوسف الطیبی الهروی نسخه خطی نگاه کنید
به بحر الجواهر شماره ۳۵

۶۵ - جوامع الحكایات (منتخب) تألیف محمد عوفی تهران ۱۳۲۴ نگاه کنید به
لباب الالباب شماره ۱۳۱

۶۶ - چهارمقاله نظامی عروضی سمرقندی بسعی واهتمام محمد قزوینی لیسن ۱۳۲۷

۶۷ - حالات و سخنان شیخ ابوسعید باهتمام ایرج افشار طهران ۱۳۳۱

۶۷ب - حدائق الشعر تألیف رشیدالدین محمد عمری کاتب بلخی معروف بوطواط
باهتمام عباس اقبال طهران

۶۸ - حدائق المعانی تألیف عبدالرحمن خان شاکر چاپ هند

۶۹ - حدود العالم من المشرق الى المغرب باهتمام جلال الدین طهرانی طهران
۱۳۵۲ هجری قمری

۷۰ - Minorsky, V.: Hudūd al-Alam, Translated And Explained-
London 1937

۷۱ - دانشمندان آذربایجان تألیف محمد علی تربیت طهران ۱۳۱۴

محمد علی تربیت در ۶۲ دی ۱۳۱۴ در تهران درگذشت .

۷۲ - دبستان المذاهب چاپ دوم هند ۱۲۶۷ هجری

۷۳ - درختان جنگلی ایران تألیف حبیب الله ثابتی تهران ۱۳۲۶

۷۴ - دساتیر باهتمام ملافیروز چاپ دوم بمبئی

۷۵ - دیوان لغات الترك تألیف محمود کاشغری استانبول ۱۳۳۳ نگاه کنید به
بروکلیمان شماره ۱۷۸

۷۵ب - دیوان ابوالفرج رونی باهتمام چایکین طهران ۱۳۰۴

۷۶ - دیوان ابن یمن باهتمام سعید نفیسی طهران ۱۳۱۸

۷۷ - دیوان انوری ابیوردی چاپ تبریز ۱۲۶۶

- ۷۸- دیوان خاقانی شیروانی باهتمام عبدالرسولی طهران ۱۳۱۶
- ۷۹- دیوان حافظ شیرازی باهتمام محمد قزوینی و دکتر قاسم غنی طهران ۱۳۲۰
هجری شمسی
- ۸۰- دیوان (کلیات) سعدی چاپ بمبئی ۱۳۰۹ هجری
- ۸۱- دیوان سنائی غزنوی باهتمام مدرس رضوی طهران ۱۳۲۰
- ۸۱ ب - دیوان ظهیر فاریابی طهران ۱۳۲۴
- ۸۲- دیوان عنصری باهتمام یحیی قریب طهران ۱۳۲۳
- ۸۳- دیوان فرخی سیستانی باهتمام عبدالرسولی طهران ۱۳۱۱
- ۸۴- دیوان منوچهری دامغانی باهتمام محمد دبیرسیاقی تهران ۱۳۲۶ خورشیدی
- ۸۵- دیوان ناصر خسرو طهران ۱۳۰۴-۱۳۰۷
- ۷۶- دیوان معزی نیشابوری باهتمام عباس اقبال تهران ۱۳۱۸
- ۸۷- راحة الصدور و آية السرور تألیف راوندی، لیدن ۱۹۲۱
- ۸۸- رحلة ابن بطوطه قاهره (در دو جزء) ۱۹۳۳ و ۱۹۳۴
- ۸۹- روایات داراب هرمز دیار باهتمام مانک رستم اونوالا (در دو جلد) بمبئی ۱۹۲۲
- ۹۰- زرتشت نامه ، منظومه زرتشت بهرام بن بژدو Le Livre De Zoroaster
De Zartusht-i Bâhrâm ben Pajdâ, Publié et traduit par
Frédéric Rosenberg St. Petersburg 1904
- ۹۰ ب- زین الاخبار تألیف ابوسعید عبدالحی بن الضحاک بن محمود گردیزی بسمی و
اهتمام محمد ناظم چاپ برلین ۱۳۴۷
- ۹۱- سالار نامه منظومه شیخ احمد کرمانی چاپ شیراز ۱۳۱۶
- ۹۲- سخن و سخنوران نگارش بدیع الزمان بشرویه خراسانی (فروزانفر) طهران جلد
اول چاپ دوم ۱۳۱۸؛ جلد دوم ۱۳۱۲
- ۹۳- سفرنامه ناصر خسرو برلین ۱۳۴۱
- ۹۴- سفینه النجات تألیف نواب غلام غوث خان بهادر باهتمام رحیم احمد فاروقی
مدراس ۱۹۵۰ Madras
- ۹۴ ب- سند بادنامه نگارش محمد بن علی بن محمد الظهیری السمرقندی باهتمام احمد
آتش استانبول ۱۹۴۸
- ۹۵- شاهنامه فردوسی بخط اولیا سمیع شیرازی چاپ سنگی بمبئی ۱۲۷۲
» چاپ بروخیم (در ده جلد) تهران ۱۳۱۳-۱۳۱۴

- ۹۶ - شارستان، چهار چمن تصنیف فرزانه بهرام ابن فرهاد بمبئی ۱۲۲۳ یزدگردی
(۱۲۷۰ هجری)
- ۹۷ - شدالازار تالیف ابوالقاسم جنید شیرازی بتصحیح و تحشیة محمد قزوینی و
عباس اقبال طهران ۱۳۲۸
- ۹۸ - شرح اسماء العقار تالیف ابو عمران موسی بن عبیدالله الاسرائیلی القرطبی نشره
الدکتور ما کس ما یرهوف
Sharh Asmâ' Al-UQQâr.
Un Glossaire De Matière Médicale Composé par
Maïmonide par Max Meyerhof Le Caire 1940
- ۹۹ - شرح مینا بازار تالیف صہبائی چاپ کانپور ۱۹۰۴ نگاہ کنید بہ مینا
بازار شماره ۱۵۱
- ۱۰۰ - صائب کلیات چاپ کانپور ۱۲۹۷
- ۱۰۱ - صورة الارض تالیف ابوالقاسم ابن حوقل النصیبی الطبعة الثانية لیدن ۸۳۹۱
- ۱۰۲ - صیدتہ ابوریحان بیرونی نسخه خطی
- ۱۰۳ - عجائب المخلوقات و غرائب الموجودات تالیف زکریا بن محمد بن محمود القزوینی
درحاشیة حیاة الحیوان دمیری طبع مصر ۱۳۵۶
- ۱۰۴ - عجائب المخلوقات ، (ترجمہ فارسی) طهران ۱۲۸۳
- ۱۰۵ - غرر اخبار ملوک الفرس و سیرهم تالیف ابو منصور عبدالملک بن محمد بن
اسعیل الثعالبی باہتمام زوتنبرک (Zotenberg) پاریس ۱۹۰۰
ترجمہ محمود ہدایت (شاہنامہ ثعالبی) تهران ۱۳۲۷
- ۱۰۶ - غیاتیہ تالیف نجم الدین محمود بن الیاس نسخه خطی
- ۱۰۷ - فارسنامہ تالیف ابن البلخی بسمی و اہتمام لیسترانج و نیکلسون کمبریج ۱۳۳۹
- ۱۰۸ - فتوح البلدان للامام ابی الحسن البلاذری قاہرہ ۱۳۵۰
- ۱۰۹ - فردوس الحکمة فی الطب لابی الحسن علی بن سہل ربن الطبری براین ۱۹۲۸
- ۱۱۰ - فرہنگ جہانگیری چاپ لکھنؤ (ہند)
- ۱۱۱ - فرہنگ رشیدی نسخه خطی
- ۱۱۲ - فرہنگ سروری (مجمع الفرس) تالیف محمد قاسم سروری نسخه خطی
- ۱۱۳ - فرہنگ انجمن آرای ناصری تالیف رضاقلی ہدایت چاپ طهران ۱۲۸۸
- ۱۱۴ - الفہرست لابن الندیم طبع مصر ۱۳۴۸
- ۱۱۵ - قانون ابن سینا طهران ۱۲۰۶

- ۱۱۶- قرابادین صالحی (تحفة الصالحین) تألیف صالح بن محمد بن صالح القابینی
طهران ۱۲۷۳
- ۱۱۷- کتاب الابنیه عن حقایق الادویه تألیف ابو منصور هروی باهتمام زلیگمان
Seligmann چاپ وین ۱۸۵۹
- ۱۱۸- کتاب الاغانی تألیف ابو الفرج اصفهانی الجزء التاسع عشر طبع مصر ۱۲۸۵
منتخب کتاب اغانی باهتمام خلیلی تهران ۱۳۵۹
- ۱۱۹- کتاب البخلاء للمجاهد مصر ۱۹۴۸
- ۱۲۰- کتاب البلدان تألیف ابوبکر احمد بن محمد الهمدانی المعروف بابن
القیه لیدن ۱۳۰۲
- ۱۲۱- کتاب البلدان تألیف احمد بن ابی یعقوب بن واضع الکاتب المعروف بالیعقوبی
طبع نجف ۱۳۳۷
- ۱۲۲- کتاب الجماهر تصنیف ابوریحان محمد بن احمد البیرونی حیدرآباد دکن
۱۳۵۵ هجری
- ۱۲۳- کتاب السامی فی الاسامی تألیف ابو الفضل احمد بن محمد بن احمد المیدانی
طهران ۱۷۷۴
- ۱۲۴- کتاب الطبیخ تألیف محمد بن الحسن بن محمد ابن الکریم الکاتب البغدادی صححه
ونشره الدكتور داود انجلیبی موصل ۱۳۵۲
- ۱۲۵- گزارشهای باستان شناسی تألیف محمد تقی مصطفوی تهران ۱۳۲۹
- ۱۲۶- گزارش سب نامه تصنیف ابو الحسن علی بن احمد اسدی الطوسی باهتمام حبیب
یغمائی تهران ۱۳۱۷
- ۱۲۷- لغت فرس تصنیف ابو الحسن علی بن احمد الاسدی الطوسی سعی واهتمام
پاول هورن Paul Horn چاپ گتنگن Göttingen ۱۸۹۷
- لغت فرس بتصحیح و اهتمام عباس اقبال طهران ۱۳۱۹
- ۱۲۸- لغت شاهنامه عبدالقادر بغدادی چاپ پترسبورگ ۱۸۹۵
- ۱۲۹- لغات شاهنامه و اف Glossar Zu Firdosis Schahname Von Fritz
Wolff, Berlin 1935
- ۱۳۰- لغت نامه دهخدا (آ-ابوسعید) تهران ۱۳۲۵ خورشیدی
- ۱۳۱- لباپ الالباب از تصنیف محمد عوفی (در دو جلد) سعی و اهتمام ادوارد
برون لیدن ۱۹۰۶
- ۱۳۲- المآثر والآثار تصنیف محمد حسنخان اعتماد السلطنه طهران ۱۳۰۶
- ۱۳۳- مشنوی جلال الدین بلخی (رومی) چاپ علاءالدوله ۱۲۹۹

- ۱۳۴ - مجمل التواریخ والقصص بتصحيح ملك الشعراء بهار طهران ۱۳۱۸ شمسی
- ۱۳۵ - مخزن الادویہ تألیف سید محمد حسین العلوی الشیرازی چاپ کانپور ۱۹۱۳
- ۱۳۶ - مروج الذهب تألیف علی بن الحسین بن المسعودی (در دو جلد) قاہرہ ۱۳۴۶
نگاہ کنید بترجمہ Meynard شماره ۲۷۰
- ۱۳۷ - المزهر فی علوم اللغة و انواعها تألیف عبدالرحمن جلال الدین سیوطی
مصر الطبعة الثانية
- ۱۳۸ - المسالك والممالك عن ابن خردادبه طبع لیدن ۱۳۰۶
- ۱۳۹ - مسالك الممالك تألیف ابواسحاق ابراهیم بن محمد الفارسی الاصطخری
المعروف بالکرخی لیدن ۱۹۲۷
- ۱۴۰ - معجم البلدان تألیف باقوت حموی Dictionnaire Geographique
... De La Perse (Extrait De Yaqout) par C. Barbier
De Meynard Paris 1861
- ۱۴۱ - معجمیات عربیہ - سامیہ بقلم الاب ا س . مرمرجی الدومنکی جونہ لبنان ۱۹۵۰
- ۱۴۲ - العرب لابى منصور الجوالقى بتحقيق وشرح احمد محمد شاكر قاہرہ ۱۳۶۱
- ۱۴۳ - معيار جمالى تألیف شمس فخری نسخہ خطی
- ۱۴۴ - مفاتيح العلوم تألیف محمد بن احمد بن يوسف الكاتب الخوارزمی
قاہرہ ۱۳۴۲
- ۱۴۵ - مفید العلوم و مہید الہوم (و هو تفسیر الالفاظ الطبية و اللغوية الواقعة
فی الكتاب المنصوری الرازی) تألیف ابو جعفر احمد بن محمد بن الحشاء
باہتمام جورج س . کولان و ہ . ب . ج . رنو Colin et Renaud رباط Rabat ۱۹۴۱
- ۱۴۶ - مقدمة الادب لابی القاسم محمود بن عمر الزمخشري باہتمام و ستراشتین
Wetzstein لہسیا (آلمان) ۱۸۴۳
- ۱۴۷ - منتخب کتاب جامع المفردات لاحمد بن محمد بن خلید الغافقی ، انتخابہ ابو الفرج
غریب ریوس المعروف بابن العبری نشرہ مع ترجمتہ الانجلیزیہ و شروحات الدكتور
ماکس ماہر ہوف والد کتور جورجی صبعی بیك قاہرہ ۱۹۳۸-۱۹۳۲
- ۱۴۸ - مکاتبات رشیدی (از خواجہ رشید الدین فضل اللہ طیب) بسمی و اہتمام محمد
شفیع لاہور ۱۳۶۴
- ۱۴۹ - منہی الارب تألیف عبدالرحیم بن عبدالکریم صفی پوری طہران ۱۲۹۷-۱۲۹۶
- ۱۵۰ - مینا بازار تألیف نورالدین ظہوری ترشیزی خراسانی چاپ لکھنؤ ۱۹۰۳
نگاہ کنید بشرح مینا بازار شماره ۹۹
- ۱۵۱ - نزہة القلوب تألیف حمد اللہ مستوفی بمبئی ۱۳۱۱
- ۱۵۲ - > > > المقالة الاولى

- The Zoological Section of The Nuzhat Ul Qulub. Edited,
Translated And Annotated by J. Stephenson. London 1928
۱۵۳- نزهة القلوب تألیف حمدالله مستوفی المقالة الثالثة
- The Geographical part of The Nuzhat-Al-Qulub edited
by G. Le Strange, Leiden 1915 (هجری ۱۳۳۱)
لیست رانج در بیست و چهارم دسامبر ۱۹۳۳ در گذشت.
- ۱۵۴- نصاب الصبیان تألیف ابو نصر فراهی چاپ برلین ۱۳۴۱
- ۱۵۵- نوروزنامه عمر خیام بسعی وتصحیح مجتبی مینوی طهران ۱۳۱۲
- ۱۵۶- وجه دین از ناصر خسرو چاپ برلین
- ۱۵۷- وصاف الحضرة تألیف شهاب الدین عبدالله بن عزالدین فضل الله شیرازی
چاپ بمبئی ۱۲۶۹
- ۱۵۸- ویس و رامین داستان . تصنیف فخر الدین گرگانی باهتمام لیس Lees
چاپ کلکته ۱۸۶۵
- ویس و رامین داستان باهتمام مجتبی مینوی طهران ۱۳۱۴

بزبانهای اروپایی

- ۱۵۹ L' Ambassade De La Compagnie Des provinces
Unies, Vers L'Empereur De La Chine, ou Grand
Cam De Tartarie, Faite Par Les Srs Pierre De
Goyer et Jacob De Keyser. Leyde 1665
- ۱۶۰ Apte, V. S. : Sanskrit-English Dictionary
Third Edition, Bombay 1924
- ۱۶۱ Barthelemy, B. A. A. : Numismatique Ancienne,
Paris 1866
- ۱۶۲ Bartholomae, christian : Altiranisches Wörterbuch,
Strassburg 1904
- ۱۶۳ « « : Zum Altiranischen Wörterbuch,
Nacharbeiten und vorarbeiten
Strassburg 1906
- ۱۶۴ « « : Zur Kenntnis der mitteliranischen
Mundarten III, Heidelberg 1920

- ۱۶۵ « « : Zum Sassanischen Recht ماتیگان هزاردانستان
I-V. Heidelberg 1918 - 1923
بارتولومه در ماه اوت ۱۹۲۵ در گذشت.
- ۱۶۶ Benfey, Theodor: Sanskrit - English
Dictionary, London 1866
- ۱۶۷ Benselers Griechische - Deutsches Schulwörterbuch, Zwölfte
Auflage, Bearbeitet Von Adolf Kaegi, Leipzig und Berlin 1904
- ۱۶۸ Bertsch, Karl Und Franz: Geschichte Unserer Kulturpflanzen
Stuttgart 1947
فرانتس برچ درسی و یکم ژانویه ۱۹۴۴ در گذشت.
- ۱۶۹ Blacke, Robert P. And Frye, Richard N. : History of The
Natio of The Archers (The Mongols) by Grigor of Akanc.
Harvard-Yenching Institute 1949
- ۱۷۰ Blankenburg, Paul : Der Reis. Eine Wirtschaftsgeographische
Untersuchung, Berlin 1933
- ۱۷۱ Bleibtreu, I. Persien, Freiburg 1894
- ۱۷۲ Bezold, Carl : Ninive Und Babylon. Vierte Auflage Bearbei-
tet von C. Frank. Leipzig 1926
- ۱۷۳ « « : Babylonisch-Assyrisches Glossary, Heidelberg
1926
کارل بتسولد در بیست و یکم نوامبر ۱۹۲۲ در گذشت.
- ۱۷۴ Bouant, Emile : Le Tabac, Paris 1928
- ۱۷۵ Brandenstein, Isa Von : Gewürzkrauter und Teepflanzen.
Dritte Auflage, Heft 2, Stuttgart 1946
- ۱۷۶ Brehms Tierleben. Säugetiere-Dritter Band, Leipzig-Wien 1900
- ۱۷۷ « « Vögel-Dritter Band » »
- ۱۷۸ Brockelmann, C. :Mitteltürkischer Wortschatz (Nach Mahmud)
Al-kâshgharîs Lughat At-Turk). Leipzig 1928
نگاه کنید به دیوان لغات الترك محمود کاشغری شماره ۷۵
- ۱۷۹ Brunhofer, Hermann : Urgeschichte Der Arier (in Vorder -
und centralasien) Bd. I Iran Und Turan. Leipzig 1893
- ۱۸۰ Cameron, George G.: Persepolis Treasury Tablets, Chicago 1948
- ۱۸۱ Campbell : Arabien Medicine London 1926

- ۱۸۲ Chardin, Du Chevalier: Voyages En perse (در ده جلد) Paris 1811
- ۱۸۳ Ciccotti, Ettore : Griechische Geschichte, Gotha 1920
- ۱۸۴ Christensen, Arthur: L'Empire Des Sassanides, Kobenhavn 1907
- ۱۸۵ « « L'Iran Sous Les Sassanides, Copenhague 1936
- ۱۸۶ Contenau: La Divination (chez les Assyriens et les Baby – Ioniens), Paris 1940
- ۱۸۷ Costenoble, H. V. : Der Reis (Die Tropenreihe Nr. 18) Tropenverlag, Hamburg
- ۱۸۸ « « Der Mais (Neues Handbuch der Tropischen Agrikultur) Lieferung 1, Hamburg
- ۱۸۹ Courteille : Dictionnaire Turk Oriental
- ۱۹۰ Darmesteter, James : Etudes Iraniennes, Paris 1883
- ۱۹۱ « Le Zend-Avesta (در سه جلد) Paris 1892–1893
دار مستتر در سال ۱۸۹۴ در چهل و پنج سالگی درگذشت.
- ۱۹۲ Delitzsch, Friedrich : Assyrisches Handwörterbuch, Leipzig 1896
دلیتسچ در نوزدهم دسامبر ۱۹۲۲ در هفتاد و سه سالگی درگذشت.
- ۱۹۳ Depierris, H. Physiologie sociale. Le Tabac, Paris 1898
- ۱۹۴ Dhalla, Maneckji Nusservanji : Zoroastrian Civilization New york 1922
- ۱۹۵ « « Mankind-Whiter Bound, Karachi 1950
- ۱۹۶ Diatessaron Persiano par Giuseppe Messina انجیل فارسی Roma 1951
- ۱۹۶ب Dietrich, Karl : Byzantinische Quellen Zur Länder und Völkerkunde (5.–15 Jhd.) Leipzig 1912
- ۱۹۷ Diodor Von Sicilien, uebersetzt von Julius Friedrich Wurm, Stuttgart 1839
- ۱۹۸ Durant, Will: Histoire De La Civilisation, Vol. I La Sumerie–L'Egypte–La Babylonie–L'Assyrie: Vol. II La Judée-La Perse–L'Inde , Traduction De Charles Mourey, Paris 1941–1946
- ۱۹۹ Encyclopédie De l' Islâm. Tomes I–IV Leide, Paris 1913 – 1934 et supplément

- ۲۰۰ Encyclopaedia Britannica
- ۲۰۱ Ettlign, Carl : Tropische Nebenkulturen (Die Tropenreihe Nr. 22) Hamburg
- ۲۰۲ Endemann, Carl : Grundriss Der Geschichte, Erste Teil: Alte Geschichte. 30. Auflage Leipzig 1919
- ۲۰۳ Festschrift Eduard Sachau (Zum Siebzigsten Geburtstage) Berlin 1915
ادوارد زاخو در نوزدهم سپتامبر ۱۹۳۰ در هشتاد و شش سالگی در برلین درگذشت
- ۲۰۴ Fick, August : Vergleichende Wörterbuch Der Indogermanischen Sprache. Vierte Auflage, gänzlich umgearbeitet Von Alf Torp, Göttingen 1909
- ۲۰۵ Fonahn, Adolf : Zur Quellenkunde Der Persischen Medizin, Leipzig 1910
- ۲۰۶ Freimann, A: The Name of The Black Sea in Premuhamadan Persia (The Journale of The K. R. Cama Oriental Institute No. 22), Bombay 1932
- ۲۰۷ Fruwirth, C. : Die Pflanzen der Feldwirtschaft, Stuttgart 1913
- ۲۰۸ Gault, Anderé : La Pomme De Terre, Paris 1938
- ۲۰۹ Geiger, wilhelm: Ostirânische kultur. Erlangen 1882
- ۲۱۰ « « Etymologie Des Balâci, München 1890
ویلهلم گیگر در سال ۱۹۴۳ در هشتاد و هشت سالگی در مونیخ درگذشت.
- ۲۱۱ Ghirshman, R. : Bégram : Recherches Archéologiques et historique Sur les Kouchans, Le Caire 1946
- ۲۱۲ Georges, Karl Ernst : Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch, Neunte Auflage; Deutsch-Lateinisches . . . siebente Auflage, verbessert und Vermehrt Von Heinrich Georges, Hannover-Leipzig 1909-1911
- ۲۱۳ Gide, Charles: cours D'Economie politique Troisième Edition, Paris 1913
شارل ژید در چهاردهم مارس ۱۹۳۲ در هشتاد و پنج سالگی درگذشت .
- ۲۱۴ Gode, P. K. : Some Notes on the History of the Almond (Badâm) in India, Poona 1949

- ۲۱۵ Gode, P. K.: History of Maize (Makâ) in India, Between A. D. 1500 and 1900 Poona 1950
- ۲۱۶ Gode, P. K. : Some References to Asvabalâ in the Carakasamhitâ And The Susruta-Samhitâ
Reprinted from the Journal of the Oriental Institute, Baroda
Sept. 1951
- ۲۱۷ Gray, Louis H. : Indo-Iranian Phonologie, New York 1902
« « The Foundations of the Iranian Religions
(K. R. Cama Oriental Institute No. 5) Bombay
- ۲۱۸ Grand Dictionnaire Universel Du XIXe Siècle
- ۲۱۹ Grosse Brockhaus (Lexikon) Leipzig 1928-1935
- ۲۲۰ Grube, Wilhelm: Religion Und Kultur Der Chinesen,
Leipzig 1910
- ۲۲۱ Grundriss Der Iranischen Philologie, Herausgegeben Von
Wilh. Geiger Und Ernst Kuhn, Strassburg 1896-1904
- ۲۲۲ Hahn, Hermann : Leitfaden Der Alten Geographie, Leipzig
1882
- ۲۲۳ Harlez, C. De : La Langue De l'Avesta, Paris 1882
- ۲۲۴ Harmsworth, History of The World در پانزده جلد London
1914. Volume II; Vol. IV; Vol. VII; Vol. X; Vol XI; Vol XII
- ۲۲۵ Hartmann, L. M, und Kromayer, J. : Römische Geschichte
Gotha 1919
- ۲۲۶ Hehn, Victor : Kulturpflanzen Und Haustiere, Achte Auflage,
herausgegeben Von O. Schrader, Berlin 1911
- ۲۲۷ Herodotus. Translated by J. Enoch Powell, Oxford 1946
- ۲۲۸ Heigl, Ferdinand : China, Seine Dynastien, Verwaltung und
Verfassung, Berlin 1900
- ۲۲۹ Henning, w. B. . Zoroaster (Ratanbai Katrak Lectures 1949)
Oxford 1951
- ۲۳۰ Hobson Jobson, A Glossary of Anglo-Indian Colloquial Words
... by Col. Henry Jule And A. C. Burnell. New edition
by Willian Crooks, London 1903
- ۲۳۱ Hoffmann: Der Tabakbau. 5. Auflage, Berlin 1919

- ۲۳۲ Horn, Paul : Grundriss Der Neupersischen Etymologie,
Strassburg 1893
- ۲۳۳ « « Neupersische Schriftsprache (im Grundriss der
Iranischen Philologie I. Band 2. Abt.) : نگاه کنید بشماره ۲۱
- ۲۳۴ Hrozny, Bedrich : Histoire De L'Asie Antérieure De L'Inde
Et De La Crète, Traduction Française par Madeleine David
Paris 1947
- ۲۳۵ Hübschmann, H. : Persische Studien, Strassburg 1895
- ۲۳۶ Illustrierte Gartenbau-Lexikon. Vierte Auflage, herausgegeben
Von Graebner und Lange
Berlin 1. Band 1926 ; 2. Band 1927
- ۲۳۷ Jackson, A. V. Williams : Persia Past And present
New York 1906
جکسن در هشتم اوت ۱۹۳۷ در گذشت.
- ۲۳۸ « « Avesta Grammer, Stuttgart 1892
- ۲۳۹ Jeffery, Arthur. Foreign Vocabulary of The Qurân, Baroda
1938
- ۲۴۰ Jeremias, Alfred: Handbuch Der Altorientalischen Geisteskultur,
Leipzig 1913
یرمیاس در چهاردهم ژانویه ۱۹۳۴ در هفتادویک سالگی در لیبسیک در گذشت.
- ۲۴۱ Justi, Ferdinand : Zendsprache, Leipzig 1864
- ۲۴۲ « « Iranisches Namenbuch, Marburg 1895
- ۲۴۳ « « Geschichte Des Alten Persiens, Berlin 1879
- ۲۴۴ « « Geschichte Des Orientalischen Völker im
Altertum, Berlin
- ۲۴۵ « « Geschichte Irans. (im Grundriss der Irani-
schen Philologie. 2. Band) و نگاه کنید بشماره ۷
- ۲۴۶ Kanga, Kavasji Edalji : Avesta Language, Bombay, 1900
- ۲۴۷ « « English-Avesta Dictionary, Bombay 1909
هیربد کانگا در سال ۱۹۰۴ در شصت و پنج سالگی در گذشت.
- ۲۴۸ Kent, Roland G. : Old persian Grammar – Texts Lexicon
New Haven 1950
- ۲۴۹ Kissling, Richard : Handbuch Des Tabakkunde, Des Tabak-

- baues Und Der Tabakfabrikation 5. Auflage Berlin 1925
- ۲۵۰ Kornfeld, Arnold : Die Ölbohne oder Soja. Tropenverlag, Hamburg
- ۲۵۱ Laufer, Berthold : Sino-Iranica, Chicago 1919
- ۲۵۲ Le Strange, G. : The Land of The Eastern Caliphate Cambridge 1930
- Das Leben Der Pflanze: در هشت جلد
- ۲۵۳ Band I. Stuttgart, 1921, zweite Auflage
- ۲۵۴ Band II. « «
- ۲۵۵ Band IV. 1911
- ۲۵۶ Band V « 1912
- ۲۵۷ Band VII « 1913
- ۲۵۸ Band VIII « 1913
- ۲۵۹ Lehmann Und Petersen : Weltgeschichte 2. Band, Das Mittelalter, Berlin
- ۲۶۰ Lindner, Theodor : Weltgeschichte, Fünfter Band, Stuttgart u. Berlin 1920
- ۲۶۱ Littmann, Enno : Morgenländische Wörter im Deutschen Zweite Vermehrte und Verbesserte Auflage, Tübingen 1924
- ۲۶۲ Manziuel, Jean : Le Sacre en Egypte, Le Caire 1937
- ۲۶۳ Marquart (= Markwart), Josef : Eranshahr, nach der Geographie des Ps. Moses Xorenaci, Berlin 1901
- ۲۶۴ « Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge, Leipzig 1930
- ۲۶۴ب « Wehrot Und Arang, Herausgegeben Von H. H. Schaeder, Leiden 1938 نگاه کنید بشهرستانهای ایران شماره ۱۴
- ۲۶۵ Marco Polo : Travels, Revised from Marsden's Translation, by Manuel Komroff, New York 1926
- Marco Polo : Re-edited by Thomas Wright, London 1950
- ۲۶۶ Mazière, A. De : La Culture des Orangers, Paris 1934
- ۲۶۷ Megasthenis: Indica, Fragmenta Collogit Commentationem et Indices Addidit, E. A. Schwanbeck, Bonnae 1846
- ۲۶۸ Metha, Nowroz Cooverji : The Religious Policy of Akbar, Bombay 1948 متا در دوازدهم ماه ژوئیه ۱۹۴۷ جوان از جهان در گذشت.

- ۲۶۹ Meitzner, Bruno : Die Kultur Babyloniens Und Assyriens, Leipzig 1925
- ۲۷۰ Meynard, C. Barbier De, Macoudi : LesPrairie D'or (مروج الذهب) نگاه کنید بمروج الذهب شماره ۱۸۳۶ Paris MDCCCLXI
Texte et Traduction Paris
- ۲۷۱ Meyers Lexikon, Leipzig, - Wien
- ۲۷۲ Modi, Jivanji Jamshedji : Azar Kaivan with his Disciples (The Journal of the K. R. Cama Oriental Institute No. 20). Bombay
- ۲۷۳ Modi Memorial Volume- Papers on Indo-Iranian Subjects, Bombay 1930
جیوانجی جمشیدجی مدی در هفتاد و هشت سالگی در بمبئی در گذشت
- ۲۷۳ب Mulgaokar, B. D. : English-Sanskrit Dictionary, Bombay, 1939
- ۲۷۴ Morgan, Jaque de : Numismatique De La Perse Antique. 1er Fascicule. Introduction-Arsacides, Paris 1927; 2e Fascicule Persid-Elymaïde, Characene, Paris 1930; 3e Fascicule, Dynastie Sassanide, Paris 1933
- ۲۷۵ Morison, Samuel Eliot And Commager, Henry Steele : The Grwth of The American Republic, New-York 1942 در دو جلد
- ۲۷۶ Meyer, Eduard : Geschichte Des Altertums در چهار جلد
Dritter Band, Zweiter Auflage, Stuttgart 1937
ادوارد مایر درسی و یکم اوت ۱۹۳۰ در هفتاد و پنج سالگی در گذشت.
- ۲۷۷ Narasimhacharya, R: History of Kannada Language, Mysore 1934
- ۲۷۸ Neligan, A. R.: The Opium Question, With Special Reference To Persia, London 1927
- ۲۷۹ Nöldeke, Theodor: Tabari (Geschichte Der Perser Und Araber Zur Zeit Der Sassaniden), Leiden 1879
- ۲۸۰ « « Aufsätze Zur Persischen Geschichte
Leipzig 1887 نگاه کنید به ارتخشیر پاپکان شماره ۱۶ و بتاریخ الرسل شماره ۴۹
۱۸۸۷
- ۲۸۱ Noter, Raphaël De : Les orangers, Paris 1926
- ۲۸۲ Nyberg, H. S. Hilfsbuch des Pehlevi, Uppsala 1928
- ۲۸۳ Olearius, Adam : Muscowitischen Und Persischen Reyse Schleszwig 1656
- ۲۸۴ Olmstead, A. T. : History of The Persian Empire, Chicago 1949
- ۲۸۵ Oriental Studies. In Honour of Cursetji Erachji pavry, Oxford 1933

- ۲۸۵ Perrot, Georges et Chipiez, Charles : Histoire De L'Art Dans L'Antiquité. Tome V, Paris 1890
- ۲۸۶ Plinius : Naturalis- Historia (Histoire Naturelle De Pline) Traduction Française par M. È. Littré Paris MDCCCLX
- ۲۸۸ Polybios Geschichte. übersetzt von A. Haakh, Stuttgart 1858
- ۲۸۹ Poole, Reginald Stuart : The Coins of the (safavis, Afghans, Efsharis, Zands And Kajars) shahs of Persia, London 1887
- Prásek, Justin V. : Geschichte Der Meder Und Perser, Gotha I. Band 1906 : II Band 1910
- ۲۹۰ Preuss, Konrad Theodor : Die Eingeborenen Amerikas (Religionsgeschichtliches Lesebuch, herausgegeben Von Alfred Bertholet), Tübingen 1920
- ۲۹۱ Prawdin, Michael: Das Erbe Tschingis Chans, Berlin 1935
- ۲۹۲ Rabino, H. L: Coins, Medals And Seals of the Shahs of Persia 1945
 رایینو در بیست ششم سپتامبر ۱۹۵۰ در هفتاد و سه سالگی در پاریس درگذشت.
- ۲۹۳ Ranke, Leopold Von : Geschichte Des Altertums Bern – Stuttgart 1938
- ۲۹۴ Sanjana, Darab Peshotan: The Pahlavi Kârnámé î Artakshîr î Pâpakân, Bombay 1896 کارنامه ارتخشیر پاپکان
- ۲۹۵ Sanjana, Dinkart, The Original Pahlavi Text, its Translations and Transliterations
 دستور داراب پشوتن سنجانا در سال ۱۹۳۱ در بمبئی درگذشت.
- ۲۹۶ SiddiQi, A. : Studien über die Persischen Fremdwörter im Klassischen Arabisch. Göttingen 1919
- ۲۹۷ Seemann, Otto : Mythologie Der Griechen Und Römer, Leipzig 1910
- ۲۹۸ Smith, Vincent A. : History of India, Oxford 1933
- ۲۹۹ Streck, Maximilian: Seleucia und Ktesiphon (Der Alte Orient) Leipzig 1917
- ۳۰۰ Spiegel, Fr. : Commentar Über Das Avesta (در دو جلد), Wien 1864-1868
- ۳۰۱ « Fr. . Erânische Alterthumskunde (در سه جلد) Leipzig 1871-1878
- ۳۰۲ « Die Traditionelle Literature Der Parsen Wien 1860

- ۳۰۳ Spiegel, Die Arische Periode, Leipzig, 1887 نگاه کنید بشماره ۳
- ۳۰۴ « Memorial Volume, papers on Iranian Subjects
Bombay 1908
- ۳۰۵ Strabo's Erdbeschreibung, übersetzt Von A. Forbiger, Stuttgart;
Geographie De Strabon. Traduction Nouvelle par Amedée
Tardieu, Paris 1909; The Geography of Strabo (The Loeb
Classical Library) by Horace Leonard Jones, London 1949
- ۳۰۶ Strehl, Willy und Soltau, Wilhelm: Grundriss Der Alten
Geschichte und Quellenkunde. I. Band. Orientalische und
Griechische Geschichte zweite Auflage, Breslau 1913; II Band
Römische Geschichte, Zweite Auflage, Breslau 1914
- ۳۰۷ Storey, C. A... Persian Leterature A Bibliographical Survey
London 1927-1939
- ۳۰۸ Schlimmer, Joh. L. : Tirminologie Médico pharmaceutique et
Antropologique Française-Persane, Teheran 1874
شلیمر پزشک هلاندی سالها در ایران بود. در گفتار بنک ، در همین نامه
(هرمزنامه) در صفحه ۱۰۴ سطر ۳ با اشتباه پزشک اتریشی چاپ شده است .
در نامه دانشکده پزشکی تهران هر ماه بخشی از کتاب شلیمر بچاپ میرسد
و در شماره سوم از سال نهم آذرماه ۱۳۳۰ نخستین بخش آن انتشار یافته است.
- ۳۰۹ Schüler Lic. Wilhelm : Geschichte China, Berlin 1912
- ۳۱۰ Schwartz, Paul : Iran Im Mittelalter Nach Den Arabischen
Geographen, Leipzig 1896-1929
- ۳۱۱ Tavernier, Jean Babtist, Les Six Voyages En Turquie, En
Perse et Aux indes, La Haye 1718
- ۳۱۲ Thukydidés : Geschichte Des Peloponnesische Krieges, übersetzt
Von Johann David Heilmann. Neu herausgegeben Von Otto
Güthling, Leipzig
- ۳۱۳ Unvala, Jamshedji Maneckji : Coins of Tabaristân And Some
Sassanian Coins From Susa. Paris 1938
- ۳۱۴ Vambéry, H.: Sittenbilder aus dem Morgenlande, III Serie,
Berlin 1876
- ۳۱۵ Voyages De pietro Della Vallé Tomes I-VIII Rouen 1745
- ۳۱۶ Vullers, I. A. : Lexicon Persico-Latinum Bonnae ad Rhenum
1855
- ۳۱۷ Wagner, Wilhelm : Chinesische Landwirtschaft, Berlin 1926

- ۳۱۸ Walker, John : A Catalogue of The Arab - Sassanian Coins, Leipzig 1911
 ۳۱۹ Websters New International Dictionary
 ۳۲۰ Weissbach, F. H. : Die Keilinschriften Der Achmeniden, Leipzig 1911

و یسباخ در چهارم در چهارم دسامبر ۱۹۴۳ در گذشت

- ۳۲۱ Welter, G, Histoire De Russie, Paris 1946
 ۳۲۲ Werner, Hugo : Der Kartoffelbau, 9. Auflage. Berlin 1930
 ۳۲۳ Zimmern, Heinrich : Akkadische Fremdwörter Leipzig 1917
 ZDMG = Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

۳۲۴	«	Band	XXX	Leipzig	1876
۳۲۵	«	«	XXXII	«	1878
۳۲۶	«	«	XXXIII	«	1879
۳۲۷	«	«	XXXVI	«	1882
۳۲۸	«	«	XXXVIII	«	1884
۳۲۹	«	«	XLII	«	1888
۳۳۰	«	«	XLVIII	«	1894

حروف لاتینی که بجای فارسی و عربی برگزیده شده:

C یا tch = چ ؛ x یا kh = خ ؛

j = ج مانند j انگلیسی ؛

j = ژ مانند j فرانسه ؛

dh = ذ ؛ sh = ش ؛

gh = غ ؛ Q ق

th بجای ت، اوستائی و ت عربی ؛

U - او مانند تلفظ U آلمانی و ou فرانسه

Z = ز مانند تلفظ Z فرانسه

غلطنامه

بسیار جای افسوس است که اغلاط کم و بیش بزرگ باین کتاب روی داده، امید است خوانندگان ارجمنده در هنگام مطالعه این نامه وقوع چنین اغلاطی را باوضع چاپخانه های ما و خود خط فارسی، بنظر داشته باشند.

اینک نادرستیهایی که در متن روی داده در اینجا درست میشود و آنچه در یادداشت و حاشیه روی داده در فهرستی جداگانه در پایان این نامه جای داده میشود. بیشتر اغلاط یادداشت و حاشیه در نام و عنوان کتاب روی داده و این در فهرست نامه ها نیز اصلاح شده است.

صفحه	سطر	نادرست	درست	صفحه	سطر	نادرست	درست
یازده	۲۱	ربان	زبان	۵۱	۲۱	چنین است	چین است
پانزده	۱۵	از لغت‌های عربی	از لغت‌های عربی	۶۶	۱۵	حافظ	حافظ
شانزده	۷	زدان	زدگان	۷۰	۱	الفوالکه	الفواکه
شانزده	۱۷	نیالابند	نیالابند	»	۱۰	جز	خبر
بیست و هفت	۱۵	طهران ۱۷۷۴	طهران ۱۲۷۴	۷۲	۱۱	از واترنک یاد	از واترنک یاد شده
۳	۷	پوراپ	پوریل	۷۵	۱۰	بس از	پس از
»	۹	»	»	۷۹	۱۱	در تحفه	در تحفه
۷	۵	پاپا	پایا	»	۱۸	ورائحه	ورائحه
۱۵	۹	ابن بیطار	ابن بیطار	۹۰	۶	ابرا نیمان	ابرا نیمان
۱۷	۱	ست	است	۹۵	۴	آهنکه	آهنکه
»	۳	امروز	امروزه	۹۶	۲	مزد	نمرد
۱۸	۱۵	یکشنبه	یکشنبه	»	۱۰	نبیند ارغوانی	نبیند ارغوانی
۱۹	۲	صلیبین	صلیبین	۹۸	۱۵	تابد	تابند
»	۴	رایج	رایج	۹۹	۸	یونانی و در	یونانی در
۲۱	۴	گذارنده	گذراننده	»	۱۲	Nabukbdnazar	Nabukbdnazar
»	۷	یاده کرده	یاد کرده	»	»	Nabukadnazar	Nabukadnazar
۳۹	۱۵	بروندوزیوم	برندوزیوم	۱۰۰	۱۰	شادمانی کند	شادمانی کنند
»	۲۳	لفظ	لفظ	»	۱۰	بجایند	بخایند
۴۲	۶	نرد	نزد	»	۲۱	نوشته شده	نوشته شده
»	۷	در هیچ جا چنین	در هیچ جای چین	۱۰۱	۴	هماوردان	هماوردان
۴۵	۱	Vazraka Vâta Vâzraka Vata	Vazraka Vâta Vâzraka Vata	»	۱۵	دیسقوریدس	دیسقوریدس
۴۶	۳	بخیل	بخیال	»	۱۲	این شوکران که	این شوکران
۴۷	۱۴	bsae	base	۱۰۳	۹	شکنجه	شکنجه

صفحه	سطر	درست	فادرسٲ	صفحه	سطر	درست	فادرسٲ
۱۰۴	۳	پزشك اتریشی	پزشك هلاندى	۲۶۹	۷	ابودوانيك	نادرست
۱۱۰	۱۴	دارالبجرد	دارالبجرد	۲۷۱	۶	مظهر	درست
۱۱۴	۷	شیره	شیر	۲۹۰	۵	مى طرازو	نادرست
۱۱۶	۲	المعرف	المعروف	۳۰۰	۲	Indikkoppleustes	Indikopleustes
>	۹	سرزمین	سرزمین	۳۰۵	۱۱	Préfixes	Préhixes
۱۲۱	۱۳	مرفیسنت	مرفینیسٲ	۳۰۶	۱۰	تاكه	تاكه
۱۲۴	۱۰	واسمه الیونى	واسمه الیونانى	>	۱۷	tagvor	tagavor
۱۲۷	۶	نه نعمان	به نعمان	۳۰۷	۵	هرمزد	هرمزد
۱۳۷	۵	Ferdinan و dizabella	Ferdinand و Isabella	>	۱۴	سدیگر	سدیگر
۱۳۸	۱۱	آله	إلهة	۳۰۸	۱۴	گردن	گردن
۱۴۴	۱۹	دراسامى فى الاسامى	در السامى فى الاسامى	>	۱۰	افسیه	افسیه
>	۲۱	جاورسر الجاورسر	جاورسر الجاورسر	۳۰۹	۷	در اروپاهم	در اروپا
۱۵۷	۳	بیش از پیش	بیش از پیش	>	۸	نامها را	نامها را
>	۷	ووبكاهش است	ووبكاهش است	۳۱۰	۷	کردند	کردند
۱۷۱	۱۵	کشورهای دیگر	کشورهای دیگر	۳۱۲	۱۸	دردری	دردری
۱۸۱	۶	دیگر گفته	دیگر گفته	>	۲۴	از گویندگان	از گویندگان
۱۸۵	۱۶	هندوچین	هندوچین	۳۱۶	۴	یوفانیدن	یوفانیدن
۱۸۹	۱۰	میلیون گرام	میلیون کیلو گرام	>	۶	یوسیدن	یوسیدن
۱۹۲	۱۵	سفلیس	سفلیس	۳۱۶	۵	هو ویدن	هو ویدن
۱۹۹	۷	۱۰۳۸-۱۰۳	۱۰۳۸-۱۰۰۳	>	۶	دعا کردن	ادعا کردن
۲۰۲	۱۵	مشته	مشته	۳۲۸	۴	بژود	بژود
۲۰۴	۴	چونك	چونك	۳۳۴	۳	برك	برك
>	۲۰	فلوس	فلومس	۳۳۷	۱۲	Akshaina	Ahshaina
۲۰۵	۹	کوا	کوا	۳۴۴	۴	بتازی	بتازی
۲۱۶	۲	ناندز	هر ناندز	>	۱۳	روزگار	روزگار
۲۱۸	۱۷	بسا بیشتر	بسا بیشتر	۳۵۲	۱	دروهریک و درهریک	دروهریک و درهریک
۲۲۲	۱۸	سسر و عشر	سسر و عشر	۳۵۳	۱۵	فرسار	فرسار
۲۲۹	۳	قرن هفتصد	قرن هفتم	۳۵۶	۲۴	چامع	چامع
۲۳۶	۹	روی بیان	برای بیان	۳۶۰	۴	۱۸۵	۱۸۵
۲۴۰	۲۰	عزالدين	عزالدين	۳۶۲	۶	تیب	تیب
۲۴۱	۳	کیخاتون	کیخاتو	۳۶۹	۴	malahûtu	malahwtu
۲۴۸	۱۴	جوهر... جوهر	جوهر... جوهر	۴۲۶	۱	نجف	نجف
۲۶۶	۶	هفتمین	هفتمین	۴۲۷	۱۱	این بيطاره	این بيطاره
>	۱۳	بنو کدازر	بنو کدازر	۴۱۸	۲۷	اصطفان	اصطفان
				۴۲۸	۱۸	اولجایتو	اولجایتو
				۴۲۹	۲۷	Kien	Kian
				۴۳۱	۱۰	سرمست	سرمست

بخش نخست

اسپست (پونجه)

گیاهی که امروزه اسپست یا اسپست نام دارد بگواهی يك سند کتبی بیش از سه هزار سال است که چنین خوانده شده است. اسپست یا اسپست (اسفست) در فرهنگها بفتح پ و بسابکسر و ضم همزه و پ هم یاد گردیده است و گاهی نیز حرف تاء را انداخته اسپس گویند . در تاریخ قم که در سال ۳۷۸ نوشته شده و در سال ۸۰۵ - ۸۰۶ قمری هجری از عربی بنارسی گردانیده شده در سخن از خراج قم گوید: « رطاب آنرا بزبان قمی اسپس گویند بهر جریب در وضعه اولی سی درهم وضعه ثانی پانزده درهم »^۱ امروزه هم در بسیاری از سرزده‌ینهای ایران اسپس گویند چنانکه در یزد و در بسیاری از جاهای دیگر ایران جزا زین نام دیگری از برای این گیاه نمیشناسند. در تاریخ بیهقی در ذکر ورود امیر مسعود بغزنین در سال ۴۲۲ جایی نزدیک غزنین اسپستزار یاد گردیده است.^۲ این واژه بسیار کهنسال اگر در اوستا و سنک‌بشتهای هخامنشیان بجای مانده بود بایستی اسپواستی aspô - asti باشد . این کلمه مرکب لفظاً یعنی «خوراک اسب» یا «اسب خورد». چنانکه پیداست نخستین جزء آن همان اسب است و دومین جزء آن از مصدر اد مطابق اد ado لاتین و Essen آلمانی و to eat انگلیسی است . از بنیاد همین مصدر ، کلمه مرکب کرگس در فارسی بجای مانده که در اوستا کهر کاسه Kahrkâsa آمده و آن مرکب است از کهر که Kahrka (- کرک ، مرغ) و آسه asa « خورنده » یعنی مرغخوار و این همان پرنده معروف لاشخوار است .^۳

در پهلوی ، زبان رایج روزگار ساسانیان ، این گیاه نیز اسپست اسپست خوانده شده ، در کارنامهک ارتخشیر پاپکان آمده : « و چون اردشیر از پیکار ازدها (گرم) روی

۱ - نگاه بتاریخ قم باهنام سید جلال‌الدین طهرانی چاپ طهران آذرماه ۱۳۱۳ خورشیدی ص ۱۱۲

۲ - نگاه بتاریخ بیهقی ، تهران ۱۳۲۴ ص ۲۵۶

۳ - بجلد اول فرهنگ ایران باستان ص ۳۲۳ و به پایان مقاله «آهار» در همین کتاب نیز نگاه کنید.

بر تافته بکرانه بورز آذر Burz Adar پناه برد ، آنان اسپس را با خور بستند و پیشش جو و گاه و اسپست ریختند...^۱ در نامه دیگر پهلوی: «خسر و کواتان و ریتک» در جایی که از خورشهای خوب و نیک یاد میکنند در پار ۳۱ گوید: کور [خر] نر که با اسپست و جو پرورش یافته و گوشتش در شیر ترش نهاده شده و با چند افزار ادیک افزار ادر آمیخته شده باشد، بهتر و خوشتر است.^۲

این کلمه از زبان پهلوی ، بهیئت اسپستا aspestâ یا اسپستا pespestâ داخل زبان سریانی شده و از سریانی بزبان عربی در آمده فصفصه (جمع ففافص) گفتند . این لفظ معرب الفصفصه بدستگیری عربها با اسپانیارسیده الفلفه alfalfa گردید و با اسپانیاییها با امریکا رفته و هنوز در آنجا اسپست را الفلقه خوانند نه مانند انگلیسی بریتانیا که آنرا امروزه لوسرن lucern نامند. همچنین در زبان اسپانیایی این گیاه میلگا mielga خوانده میشود که تحریف شده مدیکه medica لاتین است و این را یاد خواهیم کرد . این رستنی در فرانسه لوزرن luzerne نامیده میشود ، همچنین در زبان آلمانی لغت لوسرن یا لوزرن lucern = luzerne در زبانهای انگلیسی و فرانسه و آلمانی در سده هجدهم میلادی پیدا شده و دانسته نگردید از کجاست و بکدام سرزمین باز خوانده شده و بچه چیز پیوستگی دارد . اسپست در سده شانزدهم میلادی از اسپانیا بخاک فرانسه در آمده و از آنجا باروبای مرکزی راه یافته است. لغت لوسرن یا لوزرن از واژه های سرزمین پرووانس Provence (در فرانسه) میباشد . لوزرنو (Lvzerno) نام ناحیه Luezern در سویس و نام جای

۱- نگاه به Artachsîr i pâpakân von Th. Nöldeke, Göttingen 1879 s.54; The Pahlavi Kârnâmê i Artakhshîr i Pâpakân von Darab. Dast. Peshotan Sanjana, Bombay 1946 p.31

و بتن پهلوی آن ، در هفتم باره ۴ ص 35 و نگاه کنید به Kârnâmak-i Artakhshîr

Pâpakân by Edalji K. Antia, Bombay 1900 p. 28

و بتن پهلوی آن در (باب) دوازدهم باره ۸ ص ۳۳ و بتن بازند ص 32 و نگاه کنید به کارنامه اردشیر بابکان ترجمه صادق هدایت تهران ۱۳۱۸ ص ۲۱. صادق هدایت که در بیستم فروردین ۱۳۳۰ در پاریس از جهان درگذشت کلمه پهلوی shag را که دیگران بمعنی جو گرفته اند شک ترجمه کرده که جو دوسر (secâle L.) باشد.

۲- نگاه کنید به The Pahlavi Text King Husrav And his Boy by J. M. Unvala Paris, p. 20-21 .

کوچکی در ایتالیا Luzerna در ناحیه Piémont پیوستگی با نام این گیاه در زبانهای کنونی اروپا ندارد. پیش از اینکه لغت لوسرن یا لوزرن در این زبانها رایج گردد، این گیاه بلغات گوناگون دیگر در اروپا خوانده میشده که یاد کردن آنها در اینجا بیرون از موضوع ماست، همین اندازه که از نام این گیاه در زبانهای کنونی مغرب زمین یاد کردیم، بخوبی میرساند که اسپست در این سرزمینها يك نام اصلی و باستانی ندارد و هر نامی که در این قرنهای اخیر بآن داده شده همه گویای روزگار نسبة نو است. گذشته از کلمه لوسرن Lucern در انگلستان این گیاه غالباً پورلپ مدیک Purple-medic خوانده میشود، نامی که هنوز در یکی از زبانهای کنونی اروپا یاد آور سرزمین دیرین آن است. پورلپ بمعنی ارغوان است و بمناسبت رنگ گل ارغوانی خود که سرخ آمیخته برنگ بنفش است چنین نامزد گردیده و بسرزمین ماد (Mâda) باز خوانده شده است.

اما لغت یونجه که در این چند قرن اخیر در زبان فارسی راه یافته، در ترکی جغتایی یونوچکه Yonucka و در ترکی عثمانی یوندزه Yondza خوانده شده و بمعنی تره و علف سبز گرفته شده است، در این زبانها هم این لغت قدیم نیست. برخی نوشته اند کلمه ترکی یونجه از یونت Yont که بمعنی اسب است ترکیب یافته است. یونت در ترکی جغتایی و عثمانی بمعنی اسب و هادیان است.^۱ یونت ئیل که نام هفتمین سال از سالهای ترکی است یعنی سال اسب. از این وجه اشتقاق ترکی چیزی ندانستم. اسپستی aspasti (اسپستو aspastu) در جزء لغات آشور و بابل یاد شده است،^۲ و گیاهی است که در فهرست رستنیهای باغ مردوک بالدین Mardukbaladdin کلدانی که در ماه نisan (آوریل) از سال ۷۲۱ پیش از میلاد مسیح پادشاهی رسید بر شمرده شده است.^۳ شك نیست که این گیاه با همان نام بومی خود از ایران بسرزمین بابل

۱- نگاه به Terminologie Medico-Pharmaceutique par Joh. Schlimmer Teheran 1874, p. 365

۲- نگاه به Assyrisches Handwörterbuch, von F. Delitzsch, Leipzig 1896 s. 110; Akkadische Fremdwörter von H. Zimmern, Leipzig 1917 s. 56

۳- نگاه به Geschichte Des Altertums von E. Meyer 3. Band, 2. Auflage, Stuttgart 1937 s. 31

و Sino-Iranica by Berthold Laufer, Chicago 1919 p, 208

در آمده، چنانکه اسب چارپایی که گفتیم این گیاه بنام آن خوانده شده از ایران بآن دیار در آمد. چون در جای دیگر از پرورش اسبهای زیبا و تیز تک در ایران باستان سخن داشتیم و گفتیم که بدستیاری مردمان این مرز و بوم این چارپای بجاهای دیگر رسیده، در این جا بس یاد آور میشویم که مردمانی از ساکنین ایران غربی که در تاریخ کسیت (Kassites) (کششو) خوانده شده اند بکشور بابل دست یافته از سال ۱۷۶۰ تا ۱۱۸۰ پیش از میلاد در آنجا پادشاهی راندند.^۱

بدستیاری اینان است که اسب در بابل بهتر شناخته شده و بکار انداختن آن رواج گرفت. اینچنین جای شکفت نیست که اسپست خوراک بومی و برگزیده و دلخواه اسب هم از ایران بابل رسیده باشد و خود واژه اسپستی و وجه اشتقاق روشن و آشکار آن جای هیچ تردید در ایرانی بودن آن بجای نمیکندارد. همچنین در روزگار داریوش بزرگ هخامنشی (۵۲۱-۴۸۵ پیش از میلاد) اسپست از ایران بیرون رفت و چون تا آن روزگار چنین گیاهی در آنجا شناخته و دیده نشده بود، ناگزیر آن را بنام سرزمین اصلی آن مدیکه بوتان (Médiké botané خوانده اند، چنانکه پس از آن در لاتین مدیکا گوساتیوا *Medicago sativa* نامیده شده یعنی گیاه مادی (ایرانی). در اینجا باید یاد آور شویم که فقط نام این گیاه را در یونانی و لاتین دلیل ایرانی بودن آن نگرفته اند، با این دلیل لغوی دلایل علمی و تاریخی هم در دست دارند. در گیاه شناسی بازباینگونه نامهای فریبنده بر میخوریم از آنهاست نام هلو (شفتالو) که در لاتین *Amo gda lous* پرسیکا *Amygdalus Persica* نام دارد یعنی بادام ایرانی و از جزء اخیر آن که پرسیکا باشد در زبانهای کنونی اروپا این میوه خوانده میشود: Peach Pfirsich Pêche و جز اینها، و زرد آلو در لاتین پرونوس ارمنیا *Prunus Armeniaca* نامیده گردیده یعنی آلوی ارمنی. در کتاب پهلوی خسرو کواتان و ریتک که یاد کردیم در فقره ۵۲ آن از شفتالوک

۱- نگاه کنید بجلد اول فرهنگ ایران باستان تألیف نگارنده ص ۲۳۳ و به *Ninive Und Balyon von Bezold Vierte Auflage, Leipzig 1926 s. 39-40* و بمقاله نولدکه *Zeitschrift Der Deutsch Morgeländischen Gesellschaft Band XXXII s. 408*

ارمنیک نام برده شده و این همان آلوی ارمنی لاتینی میباشد. در لهجه سمنانی زرد آلو را شیلک خوانند (shilek). اما این دو میوه از درختان بومی چین است و از آنجا بایران آمده و پس از آن چون بدستگیری ایرانیان و ارمنیها، برومیها رسیده، این است که آنها را بنام ایران و ارمنستان بازخوانده اند.^۱ همچنین بادرنگ (ترنج) که از آن در گفتاری دیگر سخن خواهیم داشت از مرزوبوم و سرزمینهای هند است، چون یونانیان نخستین بار، در روزگار لشکرکشی اسکندر آنرا در ایران زمین دیدند، آنرا مدیکن ملن medikon melon خواندند یعنی سیب مادی (ایرانی) و پس از آن نزد رومیان جیتروس مدیکه Citrus medica (ترنج مادی - ایرانی) نام یافت.

از اینکه اسپست را یونانیان در روزگار داریوش هخامنشی گیاه مادی خوانده اند برای این است که در پایان سده هشتم پیش از میلاد مسیح در بخش باختری ایران پادشاهی بسر کار آمد و رفته رفته سراسر ایران زمین و خاکهای همسایه را فرا گرفت. یونانیان سراسر کشور های ایران را باعتبار این دولت، مدس Medes (مادا Mada) خواندند و صدسال پس از برچیده شدن پادشاهی خاندان مادها در سال ۵۵۸ پیش از میلاد مسیح بدست کوروش هخامنشی، باز سراسر ایران را همچنان ماد خواندند. چنانکه جنک معروف خشایارشا چهارمین شاهنشاه هخامنشیان با یونانیان در سال ۴۸۰ پیش از مسیح در تاریخ بجنک مادی خوانده میشود. رفته رفته نام ماد بنام پارس، یعنی بنام سرزمینی که هخامنشیان از آنجا بودند تبدیل یافت و هنوز نزد اروپاییان سراسر ایران باعتبار دولت پارسیان هخامنشی پارس نامیده میشود. همچنین نزد چینیان و عربزبانان ایران پارس باز خوانده میشود. بنا بر این مدیکه بوتانه Mèdikê botanê یعنی گیاه ایرانی. کهنترین جایی که در نوشتههای یونانیان، اسپست بنام مدیکه یاد شده در یک فرد شعری است که از شاعر نامور یونانی اریستوفانس Aristophanes در سال ۴۲۴ پیش از مسیح بجای مانده و در آن گوید: «اسبها بجای اسپست خوشه انگور میخوردند.» در نوشتههای فیلسوف یونانی ارسطاطالیس (۳۸۴ - ۳۲۲ پیش از مسیح) چندین بار از مدیکه

۱- نگاه کنید به Sino-Iranica by Laufer, Chicago 1919 p. 209 and p. 539

(اسپست) یاد شده است.

استرابو (Strabo) جغرافیا نویس یونانی که در سال ۶۳ پیش از میلاد تولد یافت و در سال ۱۹ میلادی در گذشت در بخش یازدهم کتابش در فصل ۱۳ در سخن از ماد بزرگ و ماد کوچک که آذربایجان باشد در فقره ۷ این فصل مینویسد: «این سر زمین ماد بزرگ، چنانکه ارمنستان، چراگاههای بسیار خوب از برای اسبها دارد. یکی از این چراگاهان نیز هیپوبوتوس Hippobotos (چراگاه اسب) خوانده میشود.

مسافرینی که از پارس و بابل بسوی دروازه کسپین میروند از آنجا میگذرند.^۱ در روزگار پارسیان (هخامنشیان) پنجاه هزار مادبان در آنجا در چرا بودند. این گله از اسبان پادشاهی بودند، در میان آنها اسبان نسایی بودند که از برای شاه بکار میرفتند زیرا آنها بهترین و بزرگترین اسبان بشماراند.

برخی از آنها را از همین جا و برخی دیگر را از ارمنستان میدانستند. امروزه هم اسبهای را که پارتی خوانده میشوند اگر با اسبهای یونانی و با نژادهای دیگری که نزد ما شناخته شده اند، بسنجیم می بینیم نمایش دیگری دارند،^۲ همچنین گیاهی را که اسبها بیشتر دوست دارند در اینجا فزون و فراوان میروید و ما آنرا بنام این سر زمین مدیکن (مادی) نامیم. این سر زمین همچنین انگدان بار میدهد که با آن «شیره مادی» میسازند. . .^۳ پلینیوس Plinius که در ۷۹ میلادی در گذشت نسبتاً بتفصیل از اسپست که در لاتین مدیکه medica یا مدیکا گوساتیوا Medicago Sativa گویند و اینک در

۱- در باره دروازه کسپین (یاتنگه کسپین Pilae Caspiae) که امروزه سردره یا سردره خوار

نامند نگاه کنید جلد اول فرهنگ ایران باستان ص ۲۹۱ - ۲۹۲ و ص ۳۳۶ - ۳۳۷

۲- نگاه کنید بمقاله اسب در جلد اول فرهنگ ایران باستان ص ۲۲۰ - ۲۹۵ و از برای نسا که اسبهای آنجا در جهان نامبردار بودند بهمان مقاله ص ۲۸۰

۳- نگاه به Strabo's Erdbeschreibung von A. Forbiger, Funftes

Bandchen, Stuttgart 1858.

و به Geographie de Strabon. Traduction Nouvelles par Amédée Tardieu, Paris 1909; The Geography of strabo (The Loeb Classical Library) by H. L. Jones, London 1949.